

**Natalia Cieślar, Joanna
Samsel-Opalla**

**Pojęcie kompetencji kluczowych w
Podstawie programowej**

Nauczyciel i Szkoła 1-2 (46-47), 77-82

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Pojęcie kompetencji kluczowych w Podstawie programowej

Druga połowa ubiegłego wieku przyniosła gruntowne przemiany społeczne i gospodarcze. Przyrost i upowszechnienie wiedzy naukowej, postęp naukowo-techniczny, rozwój technologii informatycznych i multimedków spowodowały rewolucyjne zmiany nie tylko w obszarze komunikacji, ale również w innych sferach życia społecznego, politycznego i ekonomicznego, otwierając nowe możliwości i jednocześnie stawiając przed jednostkami, instytucjami i organizacjami dotąd niespotykane i nieznanne wyzwania. Globalizacja ekonomii, umiędzynarodowienie stosunków gospodarczych, utworzenie międzynarodowego rynku pracy oraz swobodny przepływ dóbr i usług wywarły wpływ nie tylko na organizację pracy, ale również na jej charakter.

W obliczu zachodzących zmian zaczęto doceniać rolę wiedzy i jej znaczenie w utrzymywaniu rozwoju gospodarczego, stymulowaniu postępu technologicznego, rozkwicie kultury, a także w rozwoju osobistym i zawodowym człowieka. Właśnie wiedzę (jej przyrost i rozpowszechnienie) uznano za jeden z elementów najistotniejszych w czasie postępujących przeobrażeń społeczno-ekonomicznych. Powszechnie zaczęto używać sformułowań, takich jak: „gospodarka oparta na wiedzy”, „społeczeństwo wiedzy”, „społeczeństwo informacyjne”.

Za jeden z podstawowych filarów społeczeństwa wiedzy uznano edukację. Jednocześnie coraz powszechniej zaczęto kwestionować skuteczność dotychczasowych systemów edukacji w przygotowaniu młodych ludzi do podjęcia wyzwań przyszłości oraz do samodzielnego, świadomego i aktywnego uczestniczenia w życiu społecznym. Wyzwania, jakie niesie globalizacja, jej skutki w życiu społecznym i gospodarczym, różnorodność i tempo przeobrażeń we współczesnym świecie powodują, że jednym z najważniejszych celów systemu edukacji stało się wyposażenie jednostek w umiejętności pozwalające elastycznie reagować na zmiany, stawiać czoło wyzwaniom i szybko przystosować się do stale przeobrażającej się rzeczywistości.

W 2000 r. Rada Europejska¹ uznała za konieczne opracowanie wspólnych europejskich ram definiujących nowe umiejętności podstawowe i wyznaczających główny kierunek działania Europy w obliczu przemian społecznych i gospodarczych. Ze szczególną uwagą zaczęto więc przyglądać się umiejętnościom, które

¹ Jest organem Unii Europejskiej, w którego spotkaniach uczestniczą głowy państw lub szefowie rządów państw członkowskich oraz Przewodniczący Komisji Europejskiej, a także ministrowie spraw zagranicznych i jeden z członków komisji. Jej podstawowym zadaniem jest wyznaczanie kierunków rozwoju Unii.

decydować mogą o efektywności funkcjonowania jednostki w społeczeństwie wiedzy oraz jej powodzeniu na rynku pracy. W 2001 r. Komisja Europejska² zleciła grupie roboczej złożonej z narodowych ekspertów zdefiniowanie pojęcia „kompetencji kluczowych” oraz ustalenie, jakie kompetencje uznawane są za kluczowe we wszystkich państwach członkowskich UE. Do istotnych kryteriów doboru należało to, czy wyposażenie poszczególnych członków społeczeństwa w określone kompetencje jest niezbędne z punktu widzenia społeczeństwa jako całości.

Troska o efektywność kształcenia zaowocowała m.in. wdrożeniem międzynarodowego programu badawczego OECD/PISA, którego celem (obok pomiaru stopnia i zakresu przygotowania uczniów do życia w świecie, w którym nauka, technika i komunikacja odgrywają coraz większą rolę) jest debata nad tym, jak kształtować systemy edukacji i programy szkolne, aby wyposażić młodych ludzi w wiedzę i umiejętności przydatne im w dorosłym życiu oraz przygotować ich do zachowania zdolności uczenia się przez całe życie.

Przyglądając się działaniom Komisji Europejskiej, instytutów naukowych pracujących pod auspicjami OECD oraz zespołu ekspertów wdrażających w Polsce krajowy program reform dostrzec można zbieżność celów. Wszystkie gremia podjęły próby zorientowania edukacji na potrzeby społeczeństwa uczącego się przez całe życie, nieustannie aktualizującego wiedzę i poszerzającego swoje kwalifikacje zarówno zawodowe, jak i osobiste. Nadrzędnym zadaniem procesu kształcenia stało się przygotowanie uczniów do samodzielnego uczenia się oraz do zachowania i korzystania z tej umiejętności aż do wieku emerytalnego tak, aby przez całe życie mogli dotrzymać kroku szybkiemu rozwojowi cywilizacji. Faktograficzna, wąsko pojmowana wiedza przedmiotowa stała się łatwo dostępna dzięki nowoczesnym technologiom informacyjnym, z drugiej strony – znaczna jej część stosunkowo szybko ulega dezaktualizacji na skutek rozwoju i postępu naukowo-technicznego. Edukacja szkolna winna więc wyposażać młodych ludzi w narzędzia pozwalające na selekcjonowanie, przetwarzanie, efektywne wykorzystywanie i aktualizowanie szeroko dostępnej wiedzy oraz zapoczątkować proces ciągłego doskonalenia się. Priorytetem stało się udzielenie odpowiedzi na pytanie: **w jaki kapitał wiedzy i umiejętności potrzebnych w pozostaniu aktywnym członkiem społeczeństwa szkoła powinna wyposażać młodych ludzi?**

W Zaleceniu Parlamentu Europejskiego i Rady³ w sprawie kompetencji kluczowych, którego celem jest⁴ wsparcie i uzupełnienie działań państw członkowskich poprzez ustanowienie wspólnego punktu odniesienia, promującego i ułatwiającego reformy krajowe i dalszą współpracę pomiędzy państwami członkowskimi, przedstawiono europejskie ramy odniesienia, w których określono i zdefiniowano kompetencje kluczowe konieczne do osobistej samorealizacji.

² Komisja Europejska jest organem wykonawczym Unii. Nadzoruje prace wszystkich jej agencji i zarządza jej funduszami.

³ *Zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie* z 18 grudnia 2006 r., Bruksela.

⁴ *Zalecenie...*, dz. cyt., s. 7.

zacji, bycia aktywnym obywatelem, spójności społecznej i uzyskania szans na zatrudnienie w społeczeństwie wiedzy.

Kompetencje kluczowe to te⁵, których wszystkie osoby potrzebują do samo-realizacji i rozwoju osobistego, bycia aktywnym obywatelem, integracji społecznej i zatrudnienia. Stanowią one **połączenie wiedzy, umiejętności i postaw odpowiednich do sytuacji**⁶. Warto zauważyć, że w określeniu tym wyróżniono trzy komponenty kompetencji, jednak tylko pierwszy z nich i częściowo drugi poddają się obiektywnemu sprawdzeniu i wymierzeniu.

W ramach odniesienia ustanowiono osiem kompetencji kluczowych:

- 1) porozumiewanie się w języku ojczystym;
- 2) porozumiewanie się w językach obcych;
- 3) kompetencje matematyczne i podstawowe kompetencje naukowo-techniczne;
- 4) kompetencje informatyczne;
- 5) umiejętność uczenia się;
- 6) kompetencje społeczne i obywatelskie;
- 7) inicjatywność i przedsiębiorczość;
- 8) świadomość i ekspresja kulturalna.

Komisja Europejska zakłada, iż wydane zalecenie „przyczyni się do rozwoju zorientowanej na przyszłość, wysokiej jakości edukacji i szkolenia dostosowanych do potrzeb europejskiego społeczeństwa poprzez wspieranie i uzupełnianie działań państw członkowskich w tworzeniu systemów kształcenia i szkolenia zapewniających wszystkim młodym ludziom środki do rozwinięcia kompetencji kluczowych na poziomie przygotowującym ich do dorosłego życia oraz stanowiącym podstawę dla dalszej nauki i życia zawodowego, a także zapewniających dorosłym możliwość rozwijania i aktualizowania zdobytych kompetencji kluczowych poprzez korzystanie ze spójnej i kompleksowej oferty uczenia się przez całe życie”⁷. Rozwijanie tych kompetencji uczyniono jednym z priorytetów programu operacyjnego *Kapitał Ludzki*⁸, którego projekt został przyjęty przez krajową Radę Ministrów w roku 2006 i który przewidziano do realizacji w latach 2007–2013.

W tym kontekście rodzi się pytanie: **czy polski system edukacji został zorientowany na przygotowanie młodych ludzi do bycia aktywnym obywatelem, integracji społecznej i zatrudnienia?**

W polskiej debacie dotyczącej uniwersalnych umiejętności związanych z uczestnictwem w życiu społecznym przyjął się przede wszystkim termin *umiejętności ponadprzedmiotowe* (czasami określane zamiennie *kluczowymi*), który upowszechnił się w związku z pracami nad Nową Maturą i funkcjonował od połowy lat 90. ubiegłego wieku.

⁵ Załącznik do *Zalecenia...*, dz. cyt., s. 3.

⁶ Tamże.

⁷ *Zalecenie...*, dz. cyt., s. 6.

⁸ Szczegółowe informacje o projekcie zamieszczono m.in. na stronie: <http://www.kapitalludzki.gov.pl>. Szczegółowy opis priorytetów Programu znajduje się na stronie: <http://www.funduszeuropejskie.gov.pl/NSS/programy/krajowe/pokl/priorytety/>.

We wprowadzonej w trakcie reformy systemu oświaty Podstawie programowej⁹ zobowiązano nauczycieli szkół podstawowych i gimnazjów (a w roku 2002 również nauczycieli szkół ponadpodstawowych) do stworzenia uczniom warunków do nabywania następujących umiejętności:

- 1) planowania, organizowania i oceniania własnej nauki, przyjmowania za nią odpowiedzialności;
- 2) skutecznego porozumiewania się w różnych sytuacjach, prezentacji własnego punktu widzenia i uwzględniania poglądów innych ludzi, poprawnego posługiwania się językiem ojczystym, językami obcymi oraz przygotowywania do publicznych wystąpień;
- 3) efektywnego współdziałania w zespole, budowania więzi międzyludzkich, podejmowania indywidualnych i grupowych decyzji, skutecznego działania na gruncie zachowania obowiązujących norm;
- 4) rozwiązywania problemów w twórczy sposób;
- 5) poszukiwania, porządkowania i wykorzystywania informacji z różnych źródeł, efektywnego posługiwania się technologiami informacyjnymi i komunikacyjnymi;
- 6) odnoszenia do praktyki zdobytej wiedzy oraz tworzenia potrzebnych doświadczeń i nawyków;
- 7) rozwijania sprawności umysłowych oraz osobistych zainteresowań;
- 8) przyswajania sobie metod i technik negocyjnego rozwiązywania konfliktów i problemów społecznych.

Przez dekadę rozwijanie wymienionych umiejętności stanowiło ogólny, ponadprzedmiotowy cel edukacji w polskiej szkole na różnych etapach kształcenia.

Mimo braku jawnych odniesień do kompetencji kluczowych w Podstawie programowej nie można nie zauważyć podobieństwa priorytetów uznawanych przez autorów obu zestawień. Nie można też nie zauważyć istotnych różnic. Trzy spośród ośmiu ustalonych w dokumentach unijnych kompetencji kluczowych nie mają odpowiedników na powyższej liście umiejętności. Są to: inicjatywność i przedsiębiorczość, świadomość i ekspresja kulturalna oraz (co szczególnie istotne) kompetencje matematyczne i podstawowe kompetencje naukowo-techniczne – wszystkie one zaliczane są do umiejętności przedmiotowych. Być może właśnie w postrzeganiu matematyki jako jednego z wielu przedmiotów szkolnych należy upatrywać jednej (z pewnością nie jedynej) z przyczyn nieosiągnięcia przez polskich uczniów zadowalającego poziomu kompetencji matematycznych. Międzynarodowe badanie PISA¹⁰ ujawniło brak przygotowania piętnastolatków do wyjścia poza znany im ze szkoły schemat postępowania, do modelowania, do stawiania i weryfikowania hipotez, do planowania strategii postępowania, do formułowania własnych wniosków i (w konsekwencji) do przeprowadzenia pełnego, złożonego rozumowania oraz do dostrzegania alternatywnych rozwiązań problemu. W raporcie PISA 2006 stwierdzono, iż rozwi-

⁹ Dz. U. z r. 1999 Nr 14 poz. 129.

¹⁰ Strona internetowa badania PISA w Polsce: www.ifispan.waw.pl/pisa.

janie umiejętności samodzielnego myślenia stanowi piętę achillesową polskiej oświaty.

Podstawa programowa ogłoszona w rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej¹¹ z grudnia 2008 r. zawiera istotne (z punktu widzenia kształcenia matematycznego) zmiany na liście kluczowych umiejętności.

Do najważniejszych umiejętności zdobywanych przez ucznia w trakcie kształcenia ogólnego na III i IV etapie edukacyjnym należą (zgodnie z treścią dokumentu):

- 1) czytanie – umiejętność rozumienia, wykorzystywania i refleksyjnego przetwarzania tekstów, w tym tekstów kultury, prowadząca do osiągnięcia własnych celów, rozwoju osobowego oraz aktywnego uczestnictwa w życiu społeczeństwa;
- 2) myślenie matematyczne – umiejętność wykorzystania narzędzi matematyki w życiu codziennym oraz formułowania sądów opartych na rozumowaniu matematycznym;
- 3) myślenie naukowe – umiejętność wykorzystania wiedzy o charakterze naukowym do identyfikowania i rozwiązywania problemów, a także formułowania wniosków opartych na obserwacjach empirycznych dotyczących przyrody i społeczeństwa;
- 4) umiejętność komunikowania się w języku ojczystym i w językach obcych, zarówno w mowie, jak i w piśmie;
- 5) umiejętność sprawnego posługiwania się nowoczesnymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi;
- 6) umiejętność wyszukiwania, selekcjonowania i krytycznej analizy informacji;
- 7) umiejętność rozpoznawania własnych potrzeb edukacyjnych oraz uczenia się;
- 8) umiejętność pracy zespołowej.

Obowiązująca od bieżącego roku szkolnego Podstawa programowa uwypukla fundamentalne znaczenie przygotowania matematycznego, umieszczając myślenie matematyczne, a także myślenie naukowe wśród najważniejszych umiejętności zdobywanych przez ucznia w trakcie kształcenia ogólnego na III i IV etapie edukacyjnym. W tym samym dokumencie wymienia się jako cel kształcenia ogólnego przyswojenie przez uczniów określonego zasobu **wiedomości**, zdobycie przez nich **umiejętności** wykorzystania wiadomości oraz kształtowanie u uczniów określonych **postaw**. Wśród kategorii przedmiotowych celów kształcenia (w zakresie matematyki) wymieniane są m.in. modelowanie matematyczne, użycie i tworzenie strategii oraz rozumowanie i argumentację. W najnowszej koncepcji kształcenia widoczne jest więc nie tylko odniesienie (choć nie bezpośrednio) do europejskiej idei rozwijania kompetencji kluczowych, dostrzec można również wyraźne nawiązanie do rezultatów międzynarodowych badań dotyczących wykorzystania umiejętności matematycznych jako narzędzia niezbędnego w rozwiązywaniu problemów w sytuacjach pozornie niezwiązanych z matematyką.

¹¹ Dz. U. z r. 2009 Nr 4 poz. 17.

Twórcy Podstawy programowej uznali fakt, iż matematyka stanowi jeden z fundamentów wykształcenia współczesnego człowieka i uwypuklili go w kluczowym dla oświaty dokumencie. Konsekwencje tego kroku poznamy zapewne nieprędko. Najpierw bowiem dostrzec ten fakt muszą nauczyciele (przede wszystkim, ale nie tylko matematyki), a dalej uczniowie i ich rodzice. Potrzebne są nie tylko daleko idące zmiany w świadomości społecznej (te prawdopodobnie nie dokonają się prędko), ale głównie zmiany w sposobie myślenia nauczycieli i uczniów o matematyce jako dyscyplinie naukowej i przedmiocie szkolnym oraz zmiany w sposobach uprawiania matematyki na lekcji.

Niniejszy artykuł stanowi wprowadzenie do rozważań na temat tego, czy szkolne lekcje matematyki mogą przyczyniać się do wyposażania uczniów w kompetencje kluczowe oraz w jaki sposób prowadzić mogą do rozwijania myślenia matematycznego.

Bibliografia

Biała księga kształcenia i doskonalenia. Nauczanie i uczenia się. Na drodze do uczącego się społeczeństwa, Warszawa 1997.

Kompetencje kluczowe. Realizacja koncepcji na poziomie szkolnictwa obowiązkowego, Europejskie Biuro Eurydice, Bruksela 2002.

Program Międzynarodowej Oceny Umiejętności Uczniów OECD PISA. Wyniki Badania 2006 w Polsce.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 lutego 1999 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego, Dz. U. z r. 1999 Nr 14 poz. 129.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, Dz. U. z r. 2009 Nr 4 poz. 17.

Szczegółowy opis priorytetów Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007–2013, Warszawa 2008.

Zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie, Bruksela 2006.

Summary

The notion of key competencies in core curriculum

This article undertakes a trial of approximation of the idea of key competencies – its genesis and content in the context of education and the necessity of building a life long learning society. It does not contain a review of possible meanings, on the contrary – it concentrates mainly on the idea of key competencies suggested in documents of the European Commission. It shows indirect references of a successive version of a document titled Podstawa Programowa to competencies mentioned in European Reference Framework and a change in understanding of what the key competencies are and what the educational priorities are in Polish education. This article is a prelude to consideration of ways of developing key competencies at mathematics lessons and – specially – the ways of developing mathematical thinking.